

11-12 (III-IV GIMNAZIJOS) KLASIŲ MOKINIŲ SVEIKATOS RAŠTINGUMAS IR ALKOHOLIO VARTOJIMAS

Olga Ubartienė, Genė Šurkienė

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Sveikatos mokslų institutas

Raktažodžiai: sveikatos raštingumas, alkoholio vartojimas, paaugliai, mokiniai.

Santrauka

Sveikatos raštingumas – svarbi visuomenės sveikatos sritis. Nepakankamas sveikatos raštingumo lygis gali lemti paauglių žalingą elgesį, turintį neigiamos įtakos jų sveikatai, todėl svarbu plėtoti ir vertinti visuomenės sveikatos intervencijas, kurios galėtų skatinti geresnį paauglių ir jaunų žmonių sveikatos informacijos supratimą ir jos panaudojimą. Tyrimo tikslas – nustatyti 11-12 (III-IV gimnazijos) klasių mokinių alkoholio vartojimo ir sveikatos raštingumo sąsajas. Tyrimo metodai. Anoniminės anketinės apklausos metodu buvo apklausti 1038 Lietuvos mokyklų 11-12 (III-IV gimnazijos) klasių mokiniai. Sveikatos raštingumo lygiui įvertinti buvo naudojamas HLS-EU-Q47 išsamus 47 klausimų sveikatos raštingumo klausimynas, išverstas į lietuvių kalbą. Kita anketos dalis sudaryta iš socialinių-demografinių klausimų bei klausimų apie alkoholio vartojimą. Statistinė analizė buvo atlikta naudojant statistinių duomenų apdorojimo programas SPSS, Microsoft Excel ir WinPepi. Kategorinių duomenų analizei buvo naudojamas χ^2 kriterijus ir Fisher palyginimo testas. Dviems nepriklausomoms ranginėms imtims buvo naudotas Mann-Whitney U testas, o kelioms nepriklausomoms ranginėms imtims – Kruskal-Wallis testas. Ryšiams tarp ranginių kintamųjų nustatyti buvo naudojamas Spearman koreliacijos koeficientas (rs). Rezultatai. Daugiau kaip pusė (53,3 proc.) mokinių sveikatos raštingumo lygis buvo pakankamas arba puikus, o kas 10 mokinio – neadekvatus. Berniukų ir 11 (III gimnazijos) klasių mokinių sveikatos raštingumas blogesnis, nei mergaičių ($p<0.001$) ir 12 (IV gimnazijos) klasių mokinių ($p<0.001$). Beveik pusė mokinių vartojo alkoholį reguliariai (48,8 proc.), kelis kartus per metus alkoholį vartojo apie trečdalis mokinių (30,7 proc.), penktadalis (20,5 proc.) mokinių atsakė, kad niekada nevartoja alkoholio. Alkoholį vartojančių vaikų daugiau

nei merginų ($p<0.001$). Nustatytos sąsajos tarp mokinių alkoholio vartojimo dažnumo ir sveikatos raštingumo. Dažniau alkoholį vartojančių mokinių sveikatos raštingumo lygis buvo žemesnis ($rs=0,751$, $p<0,001$).

Įvadas

Sveikatos raštingumas – svarbi visuomenės sveikatos sritis. Ypatingo dėmesio reikia paaugliams. Nepakankamas sveikatos raštingumo lygis gali lemti paauglių žalingą elgesį, turintį neigiamos įtakos jų sveikatai. Paauglių sveikatos raštingumo tyrimai vis dar besivystanti medicinos mokslo sritis, bet atlikti tyrimai leidžia daryti prielaidas, kad yra keletas nepriklausomų asociacijų tarp žemesnio raštingumo lygio ir blogesnio prevencinių programų supratimo, ribojančio galimybes naudotis prevencinėmis programomis [1].

Sveikatos raštingumas tai yra lygis, matuojamas ir vertinamas žmogaus sugebėjimu gauti, apdoroti ir suprasti pagrindinę informaciją apie sveikatą ir paslaugas, reikalingą priimti tinkamus sveikatos sprendimus [2].

Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) 1998 m. sveikatos raštingumą apibūdino kaip kognityvinius ir visuomeninius įgūdžius, lemiančius individų motyvaciją ir galimybę siekti, suprasti ir naudotis informacija visais būdais, kurie skatina ir palaiko gerą sveikatą [3].

Vaikų sveikatos statistikos duomenys rodo didėjančią sergančių vaikų skaičių. Kasmet šie rodikliai blogėja. Nustatyta, kad 2014–2018 m. sergančių vaikų skaičius padidėjo 1,4 procento. 2018 m. penkios dažniausios ligos, kuriomis sirgo vaikai, išliko tokios pačios kaip ir 2014 m.: kvėpavimo sistemos ligos; simptomai, požymiai ir nenormalūs klinikiniai bei laboratoriniai radiniai, neklasifikuojami kitur; akies ir jos priedinių organų ligos; sužalojimai, apsinuodijimai ir tam tikri išorinių poveikių padariniai; virškinimo sistemos ligos [4]. Mūsų šalies vaikai jaučiasi gerokai nelaimingesni, negu kitų Europos šalių vaikai, blogiau vertina savo sveikatą [5]. Galima manyti, kad viena svarbiausių priežasčių yra ta, kad ilgą laiką mūsų šalyje sveikos gyvensenos kompetencijos ugdymui nebuvo ir iki šiol nepakankamai skiriama dėmesio,

neįvertinamas vaikų, paauglių ir jų tėvų sveikatos raštingumo lygis, o tai lemia blogesnę paauglių sveikatos būklę. Žemesnio sveikatos lygio paaugliai, sulaukę pilnametystės, ir susiduria su įvairiais iššūkiais sveikatos priežiūros sistemoje, tokiais kaip receptinių vaistų instrukcijų ir sveikatos priežiūros paslaugų teikėjų nurodymų supratimas, medicininį blankų pildymas, todėl jiems kyla didesnė sveikatos problemų rizika [6]. Daugelis paauglių tampa pilnamečiais būdami geros sveikatos, vis dėlto yra ir tokių, kurių sveikata bloga. Daugelio suaugusiųjų sunkių ligų priežastis yra paauglystės laikotarpio elgesys [7], todėl svarbu plėtoti ir vertinti visuomenės sveikatos intervencijas, kurios galėtų skatinti geresnę paauglių ir jaunų žmonių sveikatos informacijos supratimą ir jos panaudojimą.

Alkoholio vartojimas – viena iš prioritetinių visuomenės sveikatos problemų pasaulyje. Nors alkoholį vartoja apytiksliai pusė pasaulio populiacijos, visuomenės sveikatos požiūriu alkoholis – trečia tarp svarbiausių blogos sveikatos ir ankstyvos mirties priežasčių, po per mažo naujagimių svorio ir nesaugių lytinių santykių (alkoholis yra papildomas jų rizikos veiksnys), rizikingesnė nei tabakas [8].

PSO Europos regionas pirmasis priėmė Alkoholio veiksmų planą (1992 m.). Trečioji Pasaulio sveikatos asamblėja 2010 m. priėmė Pasaulinę žalingo alkoholio vartojimo mažinimo strategiją. Šešiasdešimt pirmajame PSO Europos regiono komiteto susitikime 2011 m. rugsėjo mėn. šalys narės priėmė 2012–2020 metų Europos žalingo alkoholio vartojimo mažinimo strategiją [8].

Nuo 2006 metų Lietuvoje vykdoma Vyriausybės patvirtinta Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa [9]. Ši programa grindžiama bendradarbiavimu tarp mokyklos, šeimos ir įvairių specialistų, o vykdoma remiantis pagrindiniais bendrosios (pirminės) prevencijos principais. Programos tikslas – ugdyti asmenį, motyvuotą sveikai gyventi, nevartoti alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų. Ji pritaikyta kiekvienam amžiaus tarpsniui nuo ikimokyklinio iki vidurinio ugdymo.

Nors tarptautinės organizacijos jau ilgą laiką atkreipia dėmesį į grėsmingus alkoholio vartojimo rodiklius, visuomenėje vis dar gaji nuomonė, kad alkoholio vartojimas yra veikiau mažos visuomenės dalies (pačių geriančiųjų), nei šalia geriančiojo esančių asmenų sveikatos, gerovės ar, apskritai, šalies socialinė ir ekonominė problema [10]. Dėl tokios klaidinančios nuomonės labiausiai kenčia vaikai ir paaugliai, jų alkoholio vartojimo problema tampa panaši į suaugusiųjų [11]. Tyrimas rodo, kad kai kurie paaugliai pradeda vartoti alkoholį dėl klaidingo įsitikinimo, jog visi tai daro [12].

Alkoholio vartojimo sukeltos žalos įvertinimo tyrimo autoriai vadovaujasi visuomenės sveikatos požiūriu, kuris

alkoholio vartojimą vertina kaip rizikos veiksnį, darantį didžiulę įtaką tiek visuomenės socialinei gerovei, tiek ekonomikai ir jos tvarumui [10].

Naujausias tarptautinis vaikų sveikatos ir gyvenamosios tyrimas (HBSC) ir alkoholio ir kitų psichoaktyvių medžiagų vartojimo Europos mokyklose tyrimas (ESPAD) rodo [5,13], kad daug Lietuvos mokyklinio amžiaus vaikų vartoja alkoholinius gėrimus.

PSO kas ketverius metus atlieka 5–9 klasių mokinių sveikatos ir gyvenamosios tyrimą (HBSC). Naujausi rezultatai rodo, kad vienas iš šešių Lietuvos mokinių reguliariai vartoja alkoholinius gėrimus. Šis rodiklis – vienas prasčiausių Europoje [14]. 13-15 m. Lietuvos mokinių, kurie bent kelis kartus buvo apsvaigę nuo alkoholio (nes vartojo jį nesaikingai), dalis yra viena didžiausių Europoje (13 m. berniukų – 16 proc. (šalių, kuriose atliktas HBSC tyrimas, vidurkis – 6 proc.), 13 m. mergaičių – 8 proc. (šalių vidurkis – 4 proc.), 15 m. berniukų – 41 proc. (šalių vidurkis – 24 proc.), mergaičių – 33 proc. (šalių vidurkis – 20 proc.)). Alkoholio vartojimas tokiam jaunam amžiui gali labai pakenkti vaikų fiziniams ir protiniams vystymuisi. Kol jaunuolio smegenys dar galutinai nesusiformavusios, alkoholis gali jas lengvai pažeisti, o pažeidimai gali būti ilgalaikiai ir negrįžtami [15].

Alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo Europos mokyklose tyrimo (ESPAD), kuriame dalyvavo 35 Europos šalys, duomenimis, bent kartą gyvenime alkoholio ragavo 79 proc. tiek Lietuvos, tiek visų ESPAD 15-16 amžiaus mokinių [13,16].

ESPAD tyrimo paskutiniojoje ataskaitoje nustatytos teigiamos tendencijos – bent kartą per pastarąsias 30 dienų iki apklausos alkoholį prisipažino vartoję 27 proc. Lietuvos 15-16 metų mokinių (ESPAD 2011 – 63,2 proc.; ESPAD 2015 – 34 proc.), tai beveik dvigubai mažiau, nei kitose tyrimo dalyvavusiose šalyse (šalių vidurkis 47 proc.). Alkoholio vartojimo tarp Lietuvos mokinių rodikliai nuolat gerėjo nuo 2003 metų, bet vis tiek rezultatai išlieka gana aukšti [13,16].

2020 m. mokyklinio amžiaus vaikų gyvenamosios tyrimo duomenimis, mokyklinio amžiaus 5, 7 ir 9 (I gimnazijų) klasių mokinių, kurie per pastarąsias 30 dienų bent kartą vartojo alkoholinius gėrimus, buvo 10,6 proc. (atitinkamai 4,1 proc., 8,1 proc. ir 20,4 proc.) [17].

Apibendrinant galima teigti, kad ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų alkoholio vartojimas Lietuvoje vis dar yra gana opi problema. Galima teigti, jog absoliuti dauguma pradeda vartoti alkoholinius gėrimus dar paauglystėje, nesuvokdami pasekmių. Taigi, ne tik vaikų sveikatos rodikliai, bet ir jų gyvenama rodo, kad labai svarbu didinti vaikų ir paauglių sveikatos raštingumą.

Mokslinių tyrimų apie vaikų ir paauglių sveikatos raštingumą labai mažai [18,19] ir nerasta nei vieno tyrimo apie 17-

19 metų paauglių, kurių didžioji dalis mokosi 11-12 klasėse, sveikatos raštingumo lygio ir alkoholio vartojimo sąsajas.

Tyrimo tikslas – nustatyti Lietuvos mokyklų 11-12 (III-IV gimnazijos) klasių mokinių alkoholio vartojimo ir sveikatos raštingumo sąsajas.

Tyrimo medžiaga ir metodai

Tyrimo imtis buvo sudaryta iš Lietuvos mokyklų 11-12 (III-IV gimnazijos) klasių mokinių, kurie savo noru sutiko dalyvauti tyrime.

Imtis sudaryta sancaupos (klasterinės) atrankos būdu (tikimybinė atranka), atrankos vienetas (klasteris) buvo klasė. Siekta, kad atrinktieji atstovautų Lietuvos moksleiviams pagal lytį, amžių ir gyvenamąją vietą. Buvo apskaičiuotas visų Lietuvos gimnazijų III-IV klasių ir pagrindinių bei vidurinių mokyklų 11-12 klasių skaičius, sudaroma klasterių numerinė eilės tvarka kiekvienai gimnazijai (mokyklai) ir, panaudojant atsitiktinių skaičių lenteles, atrinkta 40 klasių. Tokia imtis pakankamai reprezentuoja Lietuvos 11-12 (III-IV gimnazijos) klasių mokinių populiaciją.

Anoniminės anketinės apklausos metodu buvo apklausti 1038 mokiniai. Sveikatos raštingumo lygiui įvertinti buvo naudojamas HLS-EU-Q47 išsamus 47 klausimų sveikatos raštingumo klausimynas, išverstas į lietuvių kalbą [20, 21]. Šis instrumentas pasirinktas dėl jo tinkamumo tirti paauglius nuo 13 metų. Kita anketos dalis sudaryta tyrėjų, į kurią įėjo socialiniai - demografiniai klausimai ir klausimai apie alkoholio vartojimą. Klausimynas išbandytas bandomojo tyrimo metu ir koreguotas, atsižvelgiant į šio tyrimo rezultatus.

Mokinių apklausa buvo atliekama klasėse pamokų metu. Apklauso dieną mokykloje esantys mokiniai anketas pildė savarankiškai, anketų pildymo laikas apie 20 minučių. Apklauso dalyvių asmeniniai duomenys anketose nenurodyti. Medicinos kortelių duomenys tyrimui nebuvo naudojami. Visi atsakymų duomenys buvo koduojami ir suvedami į tam tikslui sudarytą duomenų bazę. Analizuojant duomenis, jie buvo apibendrinami visiems tiriamiesiems, rezultatai skelbiami išlaikant tiriamųjų anonimiškumą ir konfidencialumą. Tyrimui buvo gautas Vilniaus regioninio biomedicininų tyrimų etikos komiteto leidimas (2016-02-09 Nr.158200-16-836-343).

Sveikatos raštingumui vertinti naudoti 47 klausimai.

1 lentelė. Respondentų charakteristikos

Klasė	Vaikinai (N=490)		Merginos (N=532)		Visi (N=1022)	
	N	%	N	%	N	%
11(III)	278	56,7	273	51,3	551	53,9
12(IV)	212	43,3	259	48,7	471	46,1

Mokinių atsakymai į klausimus, skirtus įvertinti jų sveikatos raštingumą, matuoti pasirinkta rangine skale: 1 – labai sunku, 2 – sunku, 3 – lengva, 4 – labai lengva. Respondentai galėjo pasirinkti ir atsakymą 5 – nežinau. Analizei buvo atrinkti tie respondentai, kurie atsakė į sveikatos raštingumo klausimus, pasirinkdami atsakymo variantus nuo 1 iki 4. Pasirinkę atsakymus „nežinau“, iš analizės buvo atmetami. Bendrasis sveikatos raštingumo indeksas skaičiuotas panaudojant atsakymų į 47 klausimus balus. Atsakymų balai buvo transformuojami taip, kad mažiausias balas būtų lygus 0, o didžiausias – 50.

Sveikatos raštingumo indeksas skaičiuotas taip:

indeksas = (vidurkis – 1) × (50/3), kur vidurkis – kiekvieno respondento atitinkamų klausimų vidurkiai,

1 – mažiausia galima vidurkio reikšmė (gaunama mažiausia indekso reikšmė – 0),

3 – vidurkių plotis,

50 – pasirinkta maksimali indekso reikšmė.

Apskaičiuotas indeksas suskirstytas į 4 kategorijas ir vertinamas sveikatos raštingumo lygis: 0–25 balai – neadekvatus raštingumas; 26–33 balai – probleminis raštingumas; 34–42 balai – pakankamas raštingumas; 43–50 balai – puikus raštingumas [19, 20]. Statistinė analizė atlikta naudojant statistinių duomenų apdorojimo programas SPSS, Microsoft Excel ir WinPepi. Kategorinių duomenų analizei buvo naudojamas χ^2 kriterijus ir Fišer palyginimo testas. Dviems nepriklausomoms ranginėms imtims naudotas Mann-Whitney U testas, o kelioms nepriklausomoms ranginėms imtims – Kruskal-Wallis testas. Ryšiams tarp ranginių kintamųjų nustatyti buvo naudojamas Spearman koreliacijos koeficientas (rs). Koreliacijos koeficiento verčių skalė: 0 – ryšio nėra, nuo 0 iki 0,2 - labai silpnas ryšys, nuo 0,2 iki 0,5 - silpnas, nuo 0,5 iki 0,7 - vidutinis, nuo 0,7 iki 1 - stiprus, 1 - labai stiprus ryšys. Tyrimo rezultatų skirtumai laikyti statistiškai reikšmingi, kai $p \leq 0,05$.

Rezultatai ir jų aptarimas

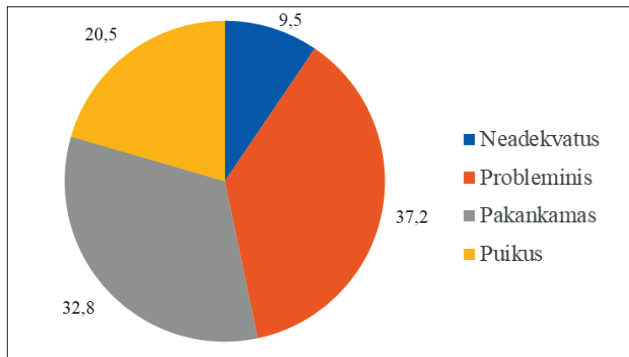
Tyrimo dalyvavo 1022 11-12 (III-IV gimnazijos) klasių mokiniai, iš jų 532 (52 proc.) merginos ir 490 (48 proc.) vaikinių (1 lentelė).

Siekta įvertinti mokinių sveikatos raštingumo lygį, alkoholio vartojimo dažnumą ir nustatyti, ar yra ryšys tarp mokinių alkoholio vartojimo dažnumo ir jų sveikatos raštingumo.

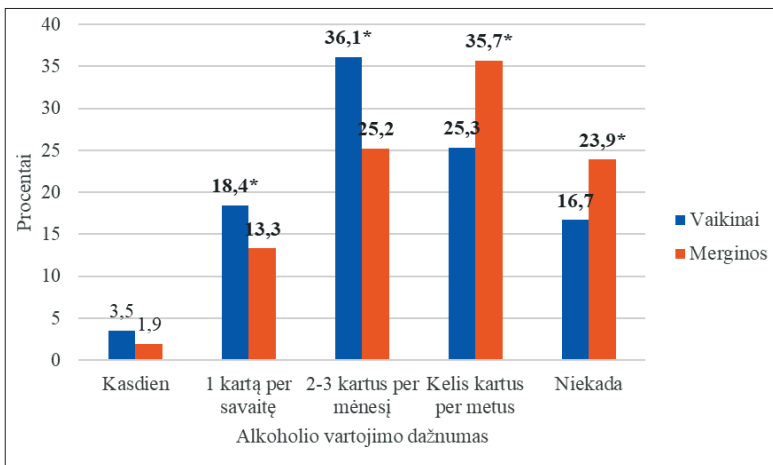
Mūsų tyrimo duomenimis, daugiau kaip pusės (53,3 proc.) mokinių sveikatos raštingumo lygis buvo pakankamas arba puikus, o kas 10 mokinio – neadekvatus (1 pav.). Daugiau 12 (IV) nei 11 (III) klasių mokinių sveikatos raštingumas buvo pakankamas arba puikus, atitinkamai 68,6 proc. ir 41,4 proc. ($p < 0,001$). Vertinant sveikatos raštingumą pagal respondentų lytį nustatyta, kad mergaičių, kurių sveikatos

raštingumas yra probleminis, buvo mažiau, nei berniukų – 28,9 proc. ir 45,4 proc. atitinkamai ($p < 0,001$).

Kitų autorių tyrimų rezultatai skiriasi nuo mūsų: žemas sveikatos raštingumas nustatytas 12,1 proc. 7–10 klasių mokinių, 70,5 proc. mokinių nustatytas vidutinis ir 17,4 proc. – aukštas sveikatos raštingumas [18]. Mūsų tyrimo rezultatai šiek tiek geresni: 11-12 klasių 9,5 proc. mokinių sveikatos raštingumas žemas ir 20,4 proc. – puikus. Mūsų tyrimo rezul-

1 pav. Mokinių sveikatos raštingumo lygis (proc.)

2 pav. Alkoholio vartojimo dažnumas pagal lytį (proc.) ($X^2=31,892$, $p < 0,001$)
* $p < 0,001$

2 lentelė. Mokinių alkoholio vartojimo dažnumas, atsižvelgiant į sveikatos raštingumo lygį
 $r_s=0,751$, $p < 0,001$

Klausimas	Atsakymo variantas	Sveikatos raštingumas			
		vidutinis rangas	χ^2	df	p
Ar vartoji alkoholinius gėrimus?	Kasdien	49,50	578,815	4	<0,001
	Kelis kartus per metus	224,15			
	2-3 kartus per mėnesį	395,34			
	1 kartą per savaitę	611,66			
	Niekada	814,19			

tatai galėjo būti geresni dėl to, kad jame dalyvavo vyresnio amžiaus mokiniai, o sveikatos raštingumui vertinti naudota skirtinga priemonė.

Analizuojant mokinių alkoholio vartojimo dažnumą nustatyta, kad beveik pusė mokinių vartojo alkoholį reguliariai (48,8 proc.), kelis kartus per metus vartojo apie trečdalis mokinių (30,7 proc.), penktadalis (20,5 proc.) atsakė, kad niekada nevartojo alkoholio. Net 15,8 proc. mokinių alkoholinius gėrimus vartojo kartą per savaitę, tokių vaikinių statistiškai reikšmingai daugiau nei merginų, atitinkamai 18,4 proc. ir 13,3 proc. ($p < 0,001$). Kasdien vartojančių alkoholį vaikinių buvo daugiau nei merginų, atitinkamai 3,5 proc. ir 1,9 proc., tačiau šis skirtumas nebuvo statistiškai reikšmingas ($p=0,113$). Visiškai nevartojančių alkoholio merginų statistiškai reikšmingai daugiau nei berniukų (2 pav.), atitinkamai 23,9 proc. ir 16,7 ($p < 0,001$).

Panašius duomenis gavo ir kito tyrimo autoriai, kurie vertino 14-19 metų mokinių alkoholinių gėrimų vartojimo ypatumus ir motyvaciją, ir nustatė, kad alkoholinius gėrimus įvairiu dažnumu vartojo 75,9 proc. moksleivių, kelis kartus per metus svaigiuosius gėrimus vartojo 29,2 proc. respondentų [22].

I. Lenčiauskienės ir A. Zaborsko Lietuvoje atlikto tyrimu duomenimis, taip pat beveik pusė (43,8 proc.) penkiolikos metų moksleivių alkoholinius gėrimus vartoja reguliariai [23]. Kito tyrimo duomenimis, 71,1 proc. 9-12 klasių moksleivių skirtingais dažniais vartoja skirtingos rūšies alkoholį [24]. Kiti gyvensenos tyrimai taip pat rodo gan aukštą alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimą vaikų ir paauglių tarpe.

Pagal HBSC tyrimo rezultatus, 74 proc. 15 metų mergaičių ir 67 proc. 15 metų berniukų nors kartą gyvenime vartojo alkoholį. Per pastarąsias 30 dienų alkoholį vartojo 34 proc. mergaičių ir 31 proc. berniukų. Mūsų tyrimo duomenimis, alkoholį vartojančių vaikinių daugiau: 83,3 proc. vaikinių ir 76,1 merginų alkoholį vartoja reguliariai arba kartais [5]. Šie skirtumai gali būti susiję su tuo, kad mūsų tyrime dalyvavo vyresnio amžiaus mokiniai ir dėl skirtingo mokinių alkoholio vartojimo dažnumo grupavimo.

Alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo Europos mokyklose tyrimas parodė, bent kartą gyvenime alkoholio ragavo 79 proc. 15-16 metų mokinių. Šio, kaip ir mūsų tyrimo duomenimis, mergaičių, vartojusių alkoholį, daugiau nei berniukų. Pasak tyrėjų, 83 proc.

mergaičių ir 75 proc. berniukų nors kartą gyvenime vartojo alkoholį. Per pastarąsias 30 dienų alkoholį vartojo 30 proc. mergaičių ir 24 proc. berniukų [13]. Šie skirtumai taip pat gali būti susiję su tuo, kad mūsų tyrime dalyvavo vyresnio amžiaus mokiniai.

Vertinant mokinių alkoholio vartojimo dažnumą, atsižvelgiant į sveikatos raštingumo lygį, nustatytas tiesioginis ryšys.

Dažniau alkoholį vartojančių mokinių sveikatos raštingumo lygis buvo žemesnis, palyginus su vartojančiais rečiau arba nevartojančiais alkoholio mokiniais. Tarp dviejų požymių nustatytas statistiškai reikšmingas stiprus tiesioginis ryšys ($r_s=0,751$, $p<0.001$) (2 lentelė). Labai panašaus stiprumo koreliacinis ryšys tarp sveikatos raštingumo ir alkoholio vartojimo gautas lyginant šiuos rodiklius atskirai tarp merginų ($r_s=0,749$, $p<0.001$) ir tarp vaikų ($r_s=0,752$, $p<0.001$)

Mūsų tyrimo rezultatai panašūs į kitų tyrėjų rezultatus. Pasak kitų tyrėjų, žemas vaikų sveikatos raštingumas susijęs su rūkymu, alkoholio vartojimu, nutukimo rizika, prastesniu savo sveikatos vertinimu bei žemesne savigarba. Tyrimų duomenimis nustatyta, kad suaugusieji, kurių aukštas sveikatos raštingumo lygis, rečiau vartoja alkoholinius gėrimus [25].

Kitų tyrimų rezultatai taip pat parodė statistiškai reikšmingą ryšį tarp alkoholio vartojimo ir sveikatos raštingumo lygio. Mokiniai, kurių sveikatos raštingumo lygis nepakankamas, alkoholinius gėrimus vartojo dažniau, nei tie, kurių sveikatos raštingumas buvo pakankamas (atitinkamai 91,7 ir 83,3 proc., $p<0,05$) [18].

Pasak kitų tyrimų autorių, nustatytas ryšis tarp netinkamo, dažno ir probleminio alkoholio vartojimo ir nepakankamo sveikatos raštingumo [25-27].

Šis ryšys atskleidžia, kad nepakankamas sveikatos raštingumo lygis gali lemti žalingą sveikatos elgesį, kuris gali prisidėti prie sveikatos būklės pablogėjimo, o žalingas elgesys gali lemti nepakankamą sveikatos raštingumo lygį. Paauglių sveikatos raštingumo tyrimai vis dar besivystanti medicinos sritis, bet jau galima daryti prielaidas, kad yra ryšys tarp žemesnio sveikatos raštingumo lygio ir blogesnio prevencinių programų supratimo, ribojančio galimybes naudotis prevencinėmis programomis [1].

Mūsų tyrimo duomenys parodė, kad mokinių alkoholio vartojimas išlieka reikšminga visuomenės sveikatos problema ir stipriai koreliuoja su sveikatos raštingumu.

Išvados

1. Daugiau kaip pusės mokinių sveikatos raštingumo lygis buvo pakankamas arba puikus. Vaikų sveikatos raštingumas blogesnis nei merginų; dvyliktokų sveikatos raštingumas geresnis, nei vienuoliktokų.

2. Beveik pusė mokinių vartojo alkoholį reguliariai. 16 proc. mokinių alkoholinius gėrimus vartojo kartą per savaitę.

Vaikinai alkoholį vartojo dažniau, nei merginos.

3. Nustatytos sąsajos tarp mokinių alkoholio vartojimo dažnumo ir sveikatos raštingumo: alkoholį dažniau vartojusių mokinių sveikatos raštingumo lygis buvo žemesnis, palyginus su vartojančiais rečiau, arba visai nevartojančiais alkoholio mokiniais.

Literatūra

- Chisolm DJ, Manganello JA, Kelleher KJ, Marshal MP. Health literacy, alcohol expectancies, and alcohol use behaviors in teens. *Patient Educ Couns* 2014;97(2):291-296. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2014.07.019>
- Institute of Medicine. Health literacy: a prescription to end confusion. The National Academies Press; Washington, DC: 2004.
- Health promotion glossary. World Health Organization 1998:10.
- Našlėnė Ž., Petrauskaitė I., Želviėnė A. Lietuvos vaikų sveikatos būklės pokyčiai ir netolygumai. Vilnius: Higienos institutas, 2020:85.
- Spotlight on adolescent health and well-being: findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. <http://www.hbsc.org/publications/international/>
- Health literacy and adolescents: a framework and agenda for future research. *Manganello JA Health Educ Res* 2008;23(5):840-7. <https://doi.org/10.1093/her/cym069>
- Adolescent health. http://www.searo.who.int/topics/adolescent_health/en/
- Alkoholis Europos Sąjungoje. Vartojimas, žala ir politikos priemonės. https://www.ntakk.lt/wp-content/uploads/Alcohol_in_EU_LT.pdf
- Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 17 d. įsakymas Nr. ISAK-494.
- Alkoholio vartojimo sąlygojamas žalos Lietuvoje skaičiavimo metodikos parengimas ir žalos įvertinimas 2015 m. ir 2016 m. https://www.lsmuni.lt/media/dynamic/files/16349/alkoholio_zalos_tyrimas.pdf
- Čaikiniėnė I. Apklausa Alkoholio vartojimo paplitimas tarp jaunimo. Panevėžio miesto savivaldybės visuomenės sveikatos biuras, 2016.
- Vadovas tėvams apie paauglių alkoholio vartojimą. <http://siauliuvsb.lt/uploads/files/Vadovas%20t%C4%97vams%20apie%20paauglių%20C5%B3%20alkoholio%20vartojim%C4%85.pdf>
- ESPAD report 2019 results from the European school survey project on alcohol and other drugs. http://www.espad.org/sites/espad.org/files/2020.3878_EN_04.pdf
- Vis dažnesnis alkoholio vartojimas tarp paauglių: vertina kaip maištą. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1059499/vis-daznesnis->

- alkoholio-vartojimas-tarp-paaugliu-vertina-kaip-maista
15. Alkoholis. <http://195.182.85.232/failai/Informacija%20mokykloms/Alkoholis/A%20L%20K%20O%20H%20O%20L%20I%20S.pdf>
 16. Naujausias tyrimas: alkoholio vartojimas tarp paauglių mažiausias per 25 metus.
<https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/naujausias-tyrimas-alkoholio-vartojimas-tarp-paaugliu-maziausias-per-25-metus>
 17. Lietuvos higienos institutas. Mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo tyrimas. 2020. https://hi.lt/uploads/pdf/tyrimai/2020/2020_vaiku_gyvenimo_rodikliu_suvestine_ataskaita.pdf
 18. Augustanavičienė O. Moksleivių sveikatos raštingumo ir gyvenimo sąsajos. Magistro darbas. Kaunas: LSMU, 2011.
 19. Sukys S, Trinkuniene L, Tilindiene I. Subjective health literacy among school-aged children: first evidence from Lithuania. *Int J Environ Res Public Health* 2019;16(18):3397.
<https://doi.org/10.3390/ijerph16183397>
 20. HLS-EU Consortium: comparative report of health literacy in eight EU member states. The European health literacy survey LLSEU. 2012. <https://www.healthliteracyeurope.net/hls-eu>
 21. Javtokas Z., Žagminas K., Žeromskienė D. Gyventojų sveikatos raštingumo vertinimas. Metodiniai patarimai. Vilnius, Sveikatos mokymo ir lygų prevencijos centras. Vilniaus universiteto medicinos fakulteto sveikatos mokslų institutas. 2019. [http://www.smlpc.lt/media/image/Naujienoms/2017%20metai/Lankstukai/Sveikatos_rastingumo_vertinimas.%202017%20\(1\).pdf](http://www.smlpc.lt/media/image/Naujienoms/2017%20metai/Lankstukai/Sveikatos_rastingumo_vertinimas.%202017%20(1).pdf)
 22. Baranauskas J. Alkoholinių gėrimų vartojimo ypatumai jaunų žmonių tarpe. Magistro darbas. Kaunas: LSMU, 2019.
 23. Lenčiauskienė I., Zaborskis A. Rizikinga paauglių elgsena ir jos sąsajos su mokyklos aplinkos veiksniais. *Visuomenės sveikata*, 2007;3(38):24-29.
 24. Maziliauskaitė E. Marijampolės apskrities profesinio rengimo centro moksleivių gyvenimas. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2017.
 25. Wolf M, Gazmariarian J, Baker WD. Health literacy and health risk behaviors among older adults. *Am J Prev Med* 2007;32(1):19-24.
<https://doi.org/10.1016/j.amepre.2006.08.024>
 26. Hawthorne G. Preteenage drug use in Australia: the key predictors and school-based drug education. *J Adolesc Health* 1997;20:384-95.
[https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(96\)00181-4](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(96)00181-4)
 27. Hasking P, Shortell C, Machalek M. University students' knowledge of alcoholic drinks and their perception of alcohol-related harm. *J Drug Educ* 2005; 35(2):95-109.
<https://doi.org/10.2190/9Y34-F5XR-AQV5-KEL8>

HEALTH LITERACY AND ALCOHOL CONSUMPTION OF 11-12 (III-IV GYMNASIUM) GRADES SCHOOLCHILDREN

O. Ubartienė, G. Šurkienė

Keywords: health literacy, adolescent, schoolchildren, health, alcohol, health behaviour, addictions.

Summary

Background. Health literacy is an important area in public health. Limited adolescent health literacy is linked to worse health outcomes and can lead to harmful behaviours affecting their health. Therefore, it is important to develop and evaluate interventions that can promote a greater understanding and using health information for adolescent.

The aim of the study: To assess health literacy level and alcohol consumption of 11-12 (III-IV gymnasium) grades schoolchildren.

Methods. Schoolchildren were questioned using anonymous survey method. The HLS-EU-Q47 comprehensive health literacy questionnaire of 47 items, translated into Lithuanian language, has been used to assess health literacy level. The respondents were also asked about socio-demographic characteristics, alcohol using and other factors, which can be associated with health literacy. The statistical analysis were performed using the statistical data processing program SPSS, Microsoft Excel and WinPepi. Chi-square criterion (χ^2) and Fisher's comparison test were used for categorical data analysis. For two unrelated ranked samples, the Mann - Whitney U test was used, and for several unrelated ranked samples, the Kruskal - Wallis test was used. Spearman correlation coefficient (rs) was used to determine the relationships between rank variables. Scale of correlation coefficient values: 0 - no relationship, 0 to 0.2 – very weak relationship, 0.2 to 0.5 - weak, 0.5 to 0.7 – medium, 0.7 to 1 - strong, 1 - very strong relationship. The reliability coefficient of the survey was $p < 0.05$.

Results. The data showed that more than half (53.3 %) of schoolchildren manifested sufficient or excellent level of health literacy and almost every tenth schoolchild has low health literacy. The health literacy was lower for boys than for girls ($p < 0.001$), and lower for 11th graders than for 12th graders ($p < 0.001$). Almost half of students drink alcohol regularly (48.8%), about a third of students (30.7%) use it several times a year, and a fifth (20.5%) of students said they never drink alcohol. More boys than girls consumed alcohol ($p < 0.001$). Limited health literacy was associated with alcohol using. Those students who use alcohol more often have a lower level of health literacy ($r_s = 0.751$, $p < 0.001$).

Conclusions. More than half of the schoolchildren manifested sufficient or excellent level of health literacy. The health literacy was lower for boys than for girls, and lower for 11th graders than for 12th graders. Almost half of students drink alcohol regularly. There are more boys drinking alcohol than girls. There is strong relationship between alcohol consumption and health literacy.

Correspondence to: olga.ubartiene@mf.vu.lt